

LUND UNIVERSITY

Storkonflikten 1980 och andra stora arbetskonflikter i Sverige

Kjellberg, Anders

Published in:

Arbetshistoria: Meddelanden från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek

2011

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kjellberg, A. (2011). Storkonflikten 1980 och andra stora arbetskonflikter i Sverige. *Arbetshistoria: Meddelanden från arbetarrörelsens arkiv och bibliotek*, 35(138-139 (2011:2-3)), 33-40.
<http://www.arbetshistoria.se/fulltext/138-139.pdf>

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Marcus Wallenberg anländer till Alfa-Lavals bolagsstämma i Tumba där han möts av strejkande arbetare. Foto: Gnistan, Folket i bild/Kulturfronts arkiv.

Storkonflikten 1980

och andra stora arbetskonflikter i Sverige

Tre svenska arbetskonflikter framstår som särskilt stora och avgörande, Storstrejken 1909, Metallarbetarstrejken 1945 och Storkonflikten 1980. De ägde rum med ungefär 35 års mellanrum och det är den senaste som här står i fokus och jämförs med de övriga när det gäller omfattning, parternas strategier och syften och vilka följder konflikterna fick.

AV ANDERS KJELLBERG

Storkonflikten 1980 är den största arbetskonflikt som ägt rum i Sverige om man ser till antalet direkt berörda arbetstagare. Framför allt har ingen storlockout varit av den omfattningen: nära 700 000 arbetare lockoutades av SAF och drygt 100 000 privatanställda LO-medlemmar var uttagna i punktstrejker. Dessutom strejkade 14 000 offentliganställda arbetare och tjänstemän medan 12 000 var lockoutade. Många strejkande var samtidigt lockoutade. Sammanlagt var 717 000 anställda direkt indragna i konflikten, varav 689 000 i privat sektor och 28 000 i offentlig.¹

Även om 1980 års storkonflikt omfattade unikt många arbetstagare är den ändå inte störst i svensk historia om man utgår från antalet förlorade arbetsdagar. Såväl den stora strejken och lockouten 1909 som verkstadskonflikten 1945 var i detta avseende ”större” än 1980 års storkonflikt. Framför allt pågick de under avsevärt längre tid.

En av avsikterna med denna artikel är att diskutera olika mått på vad som är en riktigt stor arbetsmarknadskonflikt och hur de tre nämnda konflikterna här skiljer sig åt. Förutom om

längd och antal deltagare kan man tala om en konflikts bredd – hur stor del av näringslivet och samhället i övrigt som den omfattar. Dessa dimensioner på en konflikt har emellertid ett intresse långt utöver att tjäna som storleksmått. De kan också ligga till grund för olika parternas strategiska överväganden och få ett avgörande inflytande på själva förloppet och utgången av en konflikt.

När upptrappning sker till en storkonflikt är det inte alltid i första hand motparten som man försöker påverka utan istället staten. Till den svenska kollektivavtalsmodellen hör att staten i hög grad avstått från ingripanden och istället överlämnat till arbetsmarknadens parter att själva ansvara för lönebildningen och hantera konflikter. Det hindrade inte att LO:s strategi 1909 och SAF:s 1980 syftade till att framkalla statliga ingripanden genom att utvidga pågående konflikter till storkonflikter. I inget av fallen såg man någon framkomlig alternativ handlingsväg. Ett av syftena med artikeln är att belysa varför man hamnade i en sådan situation och varför 1909 års storstrejk och 1980 års storlockout slutade med nederlag för den sida som allra mest trappade upp konflikten.

För att förmå staten att gripa in fordras att en strejk eller lockout är av viss omfattning eller på något sätt hotar vitala samhällsintressen. Så var det uppenbarligen 1934 då regeringen under hot om lagstiftning pressade LO att göra slut på en utdragen byggnadskonflikt och 1971 då riksdagen tillgrep tvångslagsstiftning sedan Saco och SR tagit ut statsanställda i strejk och ännu fler lockoutats av Avtalsverket. Trots omfattningen av konflikterna 1909 och 1945 intog staten en passiv

Svenska Arbetsgivarföreningens ordförande Curt Nicolin såg storlockouten som en investering i framtiden. Foto: Folket i bild/Kulturfronts arkiv.

hållning. Vid de tillfällen då regeringen agerade under 1980 års storkonflikt infriades inte förväntningarna varken från fackligt håll eller från SAF. Varför det blev så är en fråga som uppmärksammas i artikeln.

Ännu en fråga att besvara är varför parterna hamnade på så kraftig kollisionskurs att mycket stora konflikter utbröt på den svenska arbetsmarknaden 1909, 1945 och 1980. Att det inträffade med nästan exakt 35 års mellanrum var naturligtvis en slump. Samtidigt inbjuder de vitt skilda tidpunkterna till jämförelser mellan konflikter som ägde rum i ett samhälle som förändrats starkt under de mellanliggande decennierna. Framför allt uppmärksammas orsakerna till storkonflikten 1980 samt samspelet – och bristen på samspel – mellan de olika parterna och varför utgången blev som den blev.

Två extremt långa konflikter och en mycket kort

Storstrejken 1909 omfattade, inklusive dem som berördes av den stora lockouten, 286 000 arbetare under drygt en månad. Enbartorstrejken svarade för ca 220 000 medan de lockouter som föranledde LO att utlösa strejken berörde 66 000 arbetare.² Strejken fortsatte ytterligare en månad i de SAF-anslutna företagen sedan den avblåsts i företagen som inte tillhörde föreningen. Vid järnbruken upphävdes inte lockouten förrän i mitten av november, det vill säga mer än tre och en halv månader efter storlockoutens utbrott i slutet av juli. Det var betydligt längre än storkonflikten 1980 som i praktiken inskränkte sig till veckan mellan den 5 och den 11 maj – de flesta hade arbetat in fredagen den 2 maj då konflikten bröt ut. Antalet förlorade arbetsdagar var följaktligen betydligt större

1909 än 1980, närmare bestämt 11,25 miljoner³ respektive 4,2 miljoner.⁴ Under 1945 års metallarbetarstrejk förlorades ännu fler arbetsdagar – 13,5 miljoner – under de drygt fem månader som de 123 000 verkstadsarbetarna och gjutarna strejkade.⁵ En konsekvens blev att Metalls strejkkassa helt tömdes och stora lån fick tas upp. Redan vid inledningen av 1909 årsorstrejck var fackföreningarnas tillgångar så begränsade att knappast något understöd alls var att räkna med.

Arbetsgivarna var betydligt bättre rustade. Särskilt 1909 var skillnaden i ekonomiska resurser avsevärd. Vid en långvarig konflikt 1980 skulle däremot fackens tillgångar ha räckt längre än arbetsgivarnas, men till skillnad från 1909 tolererade samhället inte någon utdragen konflikt av den bredd som det nu var fråga om. Visserligen varorstrejken 1909 också mycket bred, men berörde huvudsakligen industrin i ett samhälle som fortfarande dominerades av jordbruket. Metallstrejken 1945 omfattade »endast» verkstadsindustrin; bland annat stålverken stod utanför. Den var således betydligt »smalare» än 1909 och 1980 års konflikter, varför förleden »stor» reserveras för de senare. Även om metallstrejken lamslog hela verkstadsindustrin omfattade den inte mer än fem procent av alla arbetare eller knappt 14 procent av alla industriarbetare. Det var avsevärt mindre än 1909 då var fjärde arbetare berördes. Om man undantar jord- och skogsbruket och de anställda i husligt arbete, enligt 1910 års folkräkning, rörde det sig 1909 om 40 procent av alla arbetare. Mätt i andelen av samtliga fackmedlemmar var konflikten 1909 klart större än den 1980 även om cirka 30 procent av dem som deltog 1909 inte var med i facket.⁶

11 maj 1980 Gunnar Nilsson rödögd och trött, men övertygat om att avtalet klarar reallönen för viktiga låglöne grupper. Foto: Gnistan, Folket i bild/Kulturfronts arkiv.

Långvariga konflikter: stridsberedda medlemmar och uthålliga arbetsgivare

Den viktigaste orsaken till att det blev så extremt långa konflikter 1909 och 1945 är att arbetsgivarna hade synnerligen goda möjligheter att hålla ut länge utan alltför stora risker att förlora marknadsandelar. Så var det under andra världskrigets slutskede då de utländska konkurrenterna hade svårt att göra sig gällande. Under lågkonjunkturåret 1909 var företagens lager välfyllda. Genom att järnvägarna undantogs från strejken och strejkbryteriet i hamnarna kunde en betydande del av järn-, trä- och pappersmassexporten upprätthållas.⁷ Till bilden hörde också att arbetsgivarna både 1909 och 1945 intog en i det närmaste orubblig position. I det första fallet ville man genom riksavtal åstadkomma enhetliga löner »nedåt», vilket riktade sig mot fackföreningarnas försök att höja lönerna företag för företag och den vägen få upp den allmänna lönenivån inom en bransch.⁸ Arbetsgivarna tvekade inte att använda sig av storlockout för att under lågkonjunkturen driva igenom sin politik. År 1945 ville Verkstadsföreningen till varje pris slå vakt om lönestoppet och motsatte sig bestämt att höja minimilönerna.⁹

Varför valde facken då att ge sig in i omfattande konflikter 1909 och 1945 trots att oddsen för framgång var så dåliga? I båda fallen var trycket underifrån – från medlemmarna – så starkt att LO:s respektive Metalls ledning trots starka betänkligheter kände sig tvingade till omfattande stridsåtgärder mot arbetsgivare som uppfattades som mycket omedgörliga. I båda fallen förekom en uttalad opposition inom fackföreningsrörelsen: 1909 från ungsocialistiskt håll som drog nytta av den under de föregående åren ihärdiga propagandan för stor-

strejksidén från det socialdemokratiska partiets sida, 1945 från kommunistiskt håll mot bakgrund av dels krigsårens löneåterhållsamhetspolitik som medfört reallönesänkningar, dels de opinionsmässiga framgångar som kommunisterna hade under senare delen av kriget.¹⁰

Men framför allt var det fråga om ett utbrett missnöje och en sällan skådad stridsberedskap inom de djupa medlemsleden, inte minst 1909¹¹, men även 1945. Trots ett av bägge parter undertecknat medlingsförslag röstade en majoritet av metallarbetarna så sent som i juli 1945 för att fortsätta strejken. Den hade då pågått i fem månader. Efter SAF:s lockouthot använde förbundsledningen sin vetorätt för att avblåsa konflikten. Dessförinnan hade kommunisterna för andra gången förgäves väddat till regeringen att ingripa. Medverkande till att strejken inte blev någon framgång var också splittringen i socialdemokrater och kommunister samt att LO inte ville försvåra regeringens ekonomiska stabiliseringspolitik.¹²

Konflikter riktade mot staten: 1909 och 1980

Storkonflikten 1909 var främst en storstrejk i och med att LO bemötte en storlockout med en ännu mer omfattande strejk, medan storkonflikten 1980 dominerades av en storlockout. Ett gemensamt drag var att båda riktade sig mot staten. LO ville 1909 framtvunga ett statsingripande för att få SAF att gå med på en för arbetarna godtagbar uppgörelse.¹³ För att inte utmana staten och den borgerliga opinionen togs därför inga statsanställda ut i strejk. Järnvägarna fungerade som vanligt och också mycket annat i ett land som ännu dominerades av jordbruket. Fackens konfliktfonder var till skillnad från 1980

helt otillräckliga för en längre konflikt. Strategin gick därför ut på en kort men omfattande strejk som skulle få staten att gripa in. Därför uttogs inte bara LO-medlemmarna i SAF-anslutna företag utan också verkstadsarbetarna, Verkstadsförbundet gick inte med i SAF förrän 1917. Att regeringen, aldrig grep in får ses mot bakgrund av att den var en ren högerregering som stod SAF nära. För det andra tog den borgerliga opinionen alltmer avstånd från de strejkande. När LO besvarade storlockouten med en storstrejk tog de liberala tidningarna ett steg mot höger och betraktade strejken som ett hot mot samhället trots att såväl sjukvård och djurskötsel som el-, vatten- och renhållningsverk var undantagna.¹⁴ Sedan Typografiförbundet, som liksom Järnvägsmannaförbundet stod utanför LO, anslutit sig till strejken ansåg även liberala tidningar som *Dagens Nyheter* och *Handelstidningen* att storstrejken måste misslyckas innan något statligt ingripande kunde bli aktuellt. För första gången hade arbetarrörelsen »en närmast enhällig borgerlig opinion» emot sig.¹⁵ Från socialdemokratiskt håll hade man helst sett att även järnvägspersonalen gått med i strejken, men så blev det alltså inte.¹⁶ Storstrejken var för smal för att tvinga fram ett regeringsingripande, men tillräckligt bred för att de strejkande skulle få den borgerliga opinionen mot sig.¹⁷ Med pengar till högst en veckas understöd gick de strejkande trots imponerande uthållighet och internationellt stöd mot ett mer eller mindre oundvikligt nederlag.

Storkonflikten 1980 skiljer sig från 1909 och 1945 års konflikter genom att det nu var arbetsgivarna som stod för den stora upptrappningen. I 1980 års konflikt kristalliserades de många spänningar som under 1970-talet byggts upp i en ekonomi och på en arbetsmarknad som alltmer avvek från den svenska modellens glansdagar under 1950- och 60-talen. Hit hörde oljeprishöjningar och framträdandet av nya fackliga konstellationer av tjänstemän och offentliganställda vid sidan av det traditionella paret LO-SAF. Storkonflikten 1980 kan framför allt tolkas som ett försök av SAF att med militanta medel lösa de växande problem som man ansåg sig stå inför. Även om 1980 års konflikt ofta förknippas med offentligfackens framträdande roll befann sig det överväldigande flertalet av dem som direkt berördes av storlockouten och strejkerna på SAF-LO-området. Mer än varannan privatanställd LO-medlem var lockoutad eller uttagen i strejk, men sju av tio privatanställda löntagare var inte indragna i konflikten. Bland annat alla privatanställda tjänstemän stod utanför. Trots den framträdande roll som »de fyras gäng» spelade deltog knappt två procent av de offentliganställda i strejker eller var lockoutade. De fyras gäng utgjordes förutom av Kommunal och Statsanställdas förbund inom LO, av TCO:s förhandlingskarteller för kommunal- och statsanställda. Precis som 1909 hade Sverige en borgerlig regering, men nu var det inte LO utan SAF som tog till storsläggan för att tvinga fram ett regeringsingripande.

Upptakten till storkonflikten 1980

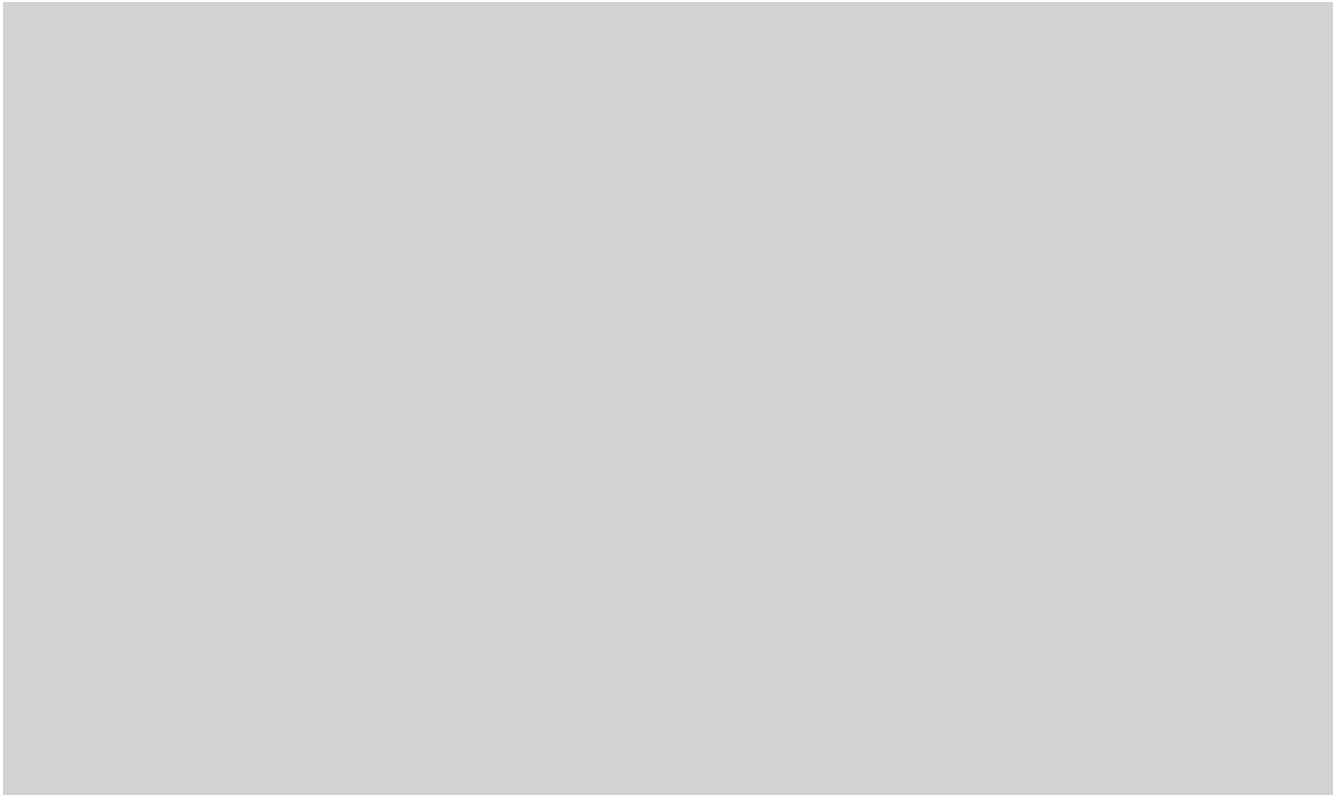
På frågan *varför* storkonflikten 1980 bröt ut finns inget enkelt svar eftersom ett antal omständigheter tillsammans ledde fram till konflikten. Flera av dem hade sina rötter i utvecklingen

under 1970-talet. Oljekriserna 1973 och 1979 innebar chockhöjningar av oljepriset och en kraftig inflation som spädades på genom betydande nominella lönehöjningar. Till löneprisspi-ralen bidrog också så kallade följsamhetsklausuler i avtalen, som innebar att löntagargrupper med mindre positiv löneutveckling tillförsäkrades kompensation för grupper som fått mer. Tvåårsavtalen 1975-76 medförde lönekostnadsökningar på ca 30 procent (inkl. löneglidning) vartill kom höjd arbetsgivaravgift med nära 7 procent.¹⁸ Angående arbetsgivaravgifterna hävdade SAF-ordföranden Curt Nicolin våren 1979 att dessa under perioden 1968-78 »ensamma konsumerat den totala produktionsökningen i näringslivet» och att »dagens kris har i väsentlig grad orsakats av detta förhållande».¹⁹

De under 1970-talet frekventa vilda strejkerna – 35 000 deltagare med 343 000 förlorade arbetsdagar enbart 1975²⁰ – spelade en inte oväsentlig roll för den höga löneglidningen: 7,5 procent hos industriarbetarna 1975.²¹ Facken å sin sida agerade för att kompensera medlemmarna för prishöjningarna: importpriserna steg 1974 med 37 procent och exportpriserna med 28 procent. Men resultatet blev snart reallönesänkningar och att exportindustrin förlorade marknadsandelar. Industriarbetarnas reallön (lön efter skatt i fasta priser) steg 1973-76 för att sedan fram till 1982 sjunka tillbaka till 1973 års nivå.²² Efter åren av »övervinster» som den solidariska lönepolitiken medverkade till under högkonjunkturåren 1973-74 genom att lönerna hölls tillbaka i de mest lönsamma företagen drabbades industrin från 1975-76 av en allmän strukturkris och en ökad känsla av otrygghet bland de anställda.

År 1976 skedde två maktskiften av stor betydelse för den följande utvecklingen. En mer militant ledning under Asea-direktören Curt Nicolin tog över i SAF och Sverige fick för första gången på 44 år en borgerlig regering. Det senare väckte förhoppningar hos den nya SAF-ledningen om en mer arbetsgivarvänlig regeringspolitik. Historikern Hans De Geer hävdar att det var de borgerligas erövring av regeringsmakten 1976 som fick SAF att avstå från att redan då försöka decentralisera löneförhandlingarna för att den vägen motverka fortsatta kostnadsexplosioner.²³ Istället knöts förhoppningarna till den nya regeringen och att få till stånd en förändring på central nivå.

En annan aspekt av den offensiva handlingslinjen var att SAF alltmer satsade på opinionsbildning och som ett led i detta höll sina första kongresser 1977 och 1980. Sture Eskilsson, som inom SAF ansvarade för att vända den allmänna opinionen till arbetsgivarnas favör, betecknar 1980 som en vändpunkt då det så kallade problemformuleringsprivilegiet erövrades. Hädanefter kunde arbetsgivarnas agenda till stor del styra »vad debatten skulle handla om».²⁴ Året dessförinnan drevs bland annat den till ungdomar riktade kampanjen »Satsa på dig själv», som fick stort genomslag i media. Opinionsbildning var i och för sig inget nytt i SAF:s historia. Det nya var att man sedan slutet av 1960-talet satsade på ekonomisk information direkt till arbetstagarna för att dämpa förväntningarna inför avtalsrörelserna. I 1980 års avtalsrörelse försökte SAF genom en annonskampanj i dagspressen utveckla ett krismedvetande bland fackmedlemmarna, men man miss-

Under 1980 års konflikt kristalliserades många spänningar som hade byggts upp under 1970-talet. Ekonomin och arbetsmarknaden hade förändrats sedan den svenska modellens glansdagar. Foto: Gnistan, Folket i bild/Kulturfrents arkiv.

lyckades med att för allmänheten förklara organisationens noll-bud.²⁵ De ledande organen i LO ansågs ha en likartad syn på Sveriges ekonomiska situation som SAF; problemet låg i att den enskilde löntagaren tänkte annorlunda resonerade man inom SAF.²⁶ Det upplevdes också som ett problem att de fackligt förtroendevalda ute på arbetsplatserna – och även centralt – utsattes för ett starkt tryck underifrån på lönehöjningar. En blandning av missnöje och höga förväntningar låg bakom de vilda strejkerna, som också de betraktades som ett stort problem.

Sämre än med opinionsbildningen på ett allmänt plan gick det för arbetsgivarna på avtalsfronten. Inför avtalsrörelsen 1977/78 menade SAF att generella löneökningar bara ökade på inflationen. Man var också kritisk mot fortsatta låglönesatsningar. Det var istället statens uppgift att omfördela mellan olika befolkningsgrupper.²⁷ Den borgerliga regeringens skatteomläggningar var dock mindre ägnade att fungera som ett alternativ till LO:s solidariska lönepolitik. Enligt LO missgynnades de lågavlönade av den förda politiken. De borgerliga regeringarna från och med 1976 försökte, till skillnad från den föregående socialdemokratiska regeringen, inte heller få stöd för sin skattepolitik genom att samråda med arbetsmarknadens parter.²⁸ Så var det även 1980. SAF önskade 1978 ett flerårigt stabiliseringsavtal och ansåg det vara regeringens uppgift att hålla tillbaka inflationen. Samtidigt började man inventera vilka alternativa konfliktåtgärder som stod till buds för att bemöta begränsade men kännbara fackliga stridsmedel

som övertidsblockader. Det hela slutade med en tvåårig kompromissuppgörelse med LO, inklusive en låglönesatsning, och ett separat avtal med PTK. Vid de kompletterande förhandlingar som följde hösten 1979 sedan prisstegringarna till följd av oljekrisen utlöste prisindexgarantin i de 1978 träffade avtalen var meningarna delade bland SAF-förbunden om det var dags att sätta klackarna i backen och besvara LO:s och PTK:s övertidsblockad med en lockout eller om man skulle vänta med att sätta hårt mot hårt till 1980 års avtalsrörelse.²⁹ Nicolin hotade redan i dessa så kallade ventilförhandlingar med att avgå om SAF inte sade nej till medlingskommissionens bud, men förgäves.³⁰ Endast Verkstadsföreningen och några mindre förbund ansåg tidpunkten vara den rätta att ta strid för att radikalt förändra förhandlingsklimatet och att för regeringen och svenska folket klarlägga att det nu var allvar. Att ta strid var således i hög grad en fråga om opinionsbildning. Regeringen hade redan uppvaktats om att minska offentliga utgifter och skattesänkningar av SAF betraktades som den enda framkomliga vägen att förhindra minskade reallöner, men det gällde enligt Nicolin också att sätta kraft bakom orden.

»En investering i framtiden»

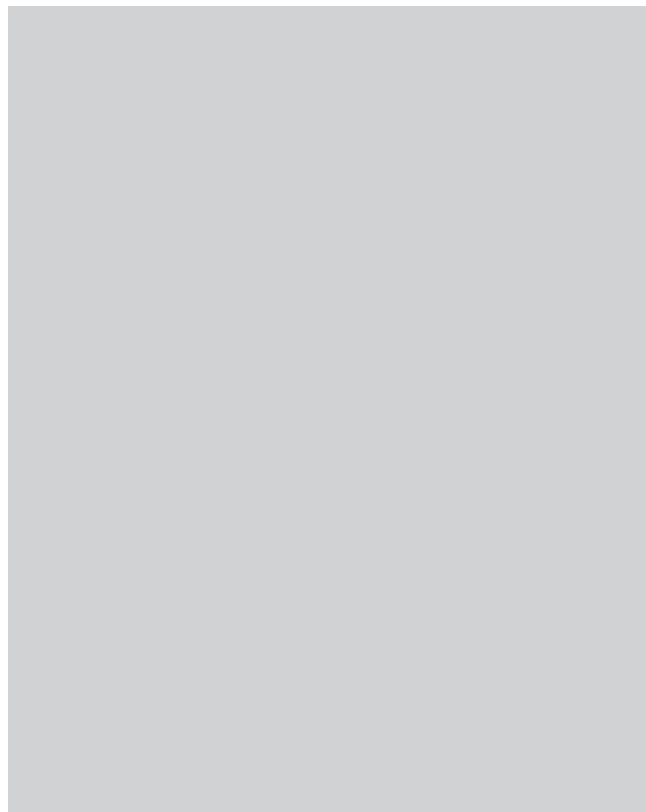
Redan inom någon månad började emellertid uppladdningen inför 1980 års avtalsrörelse. Nicolin var påtagligt besviken över att politikerna inte visat samma ansvar som parterna gjort när de slöt 1978 års avtal. Istället hade riksdag och regering spätt på inflationen och ökat de offentliga utgifterna. Genom

att inta en kompromisslös hållning skulle arbetsgivarna tvinga politikerna att handla var strategin som Nicolin skisserade upp i SAF:s stora förhandlingsdelegation i början av 1980. Därför skulle man undvika reguljära avtalsförhandlingar och medling och istället vara beredd på att tillgripa »allomfattande lock-outer» och att acceptera »allomfattande strejker» för att förverkliga organisationens mål.³¹ Nicolin menade att SAF:s verkliga motpart inte var LO eller PTK utan regering och riksdag. Det krävdes därför mer än en vanlig medlingskommission och att staten utlovade »någon favör, förmodligen till löntagarna». SAF:s VD Olof Ljunggren förtydligade att det fanns två alternativa framgångsvägar, antingen genom ett samhällskontrakt eller genom att SAF förhandlade på egen hand, vilket i slutskedet kunde medföra att staten grep in. SAF föreslog att en regeringsdelegation tillsammans med arbetsmarknadens parter skulle utreda nedskärningar av den offentliga sektorn. Tanken var att besparingarna skulle komma löntagarna tillgodo genom skattesänkningar.³² SAF:s bud i övrigt var noll kronor i löneökning.

LO var inte med på något av detta, särskilt inte sedan offentligfacken 29 februari krävt 12-procentiga löneökningar. Den 17 mars varslade LO om övertidsblockad och kritiserade regeringen för att inte göra tillräckligt för att underlätta avtalsrörelsen. Gång på gång hade LO tidigare till SAF framfört att man ansåg regeringen vara handlingsförlamad och att den borde förmås att göra något.³³ Men situationen var minst sagt låst eftersom LO vägrade att tillsammans med SAF och PTK uppvakta en regering som man ansåg missgynna LO-grupperna samtidigt som regeringen vägrade agera om inte parterna gemensamt infann sig. Vid ett informellt möte mellan LO:s och SAF:s chefsförhandlare i mitten av februari kritiserades SAF för att inte ha medverkat till att avtalsförhandlingarna långt tidigare kommit igång på allvar; vidare uppmanades SAF att övertala regeringen att erbjuda löntagarna fler skattesänkningar för att på så sätt underlätta avtalsrörelsen.³⁴

Sent omsider tillsatte regeringen den 26 mars två medlingskommissioner, en för vardera privat och offentlig sektor, och presenterade dagen därpå ett åtgärds paket som förutsatte avtal på i stort sett oförändrade villkor. LO var kritiskt eftersom man menade att paketet kom för sent och var både otillräckligt och orealistiskt. Dessförinnan hade statminister Thorbjörn Fälldin övervägt tvångslagstiftning om förlängning av avtalen, vilket avvisats inte bara av LO, PTK, och offentligfacken samt oppositionen utan också av folkpartiet. Att avtalsrörelsen hamnade i långbänk kan förutom regeringens senfärdighet tillskrivas den fördröjande effekt som kärnkraftsomröstningen den 23 mars 1980 hade. Sedan LO vägrat att dra tillbaka sin övertidsblockad som trätt i kraft den 27 mars varslade SAF den 2 april om veckolång lockout av 750 000 LO-medlemmar, enligt en beräkning vid denna tidpunkt. Nicolin benämnde storlockouten »en investering i framtiden». Sedan LO dragit tillbaka övertidsblockaden sköt SAF själva lockouten på framtiden men bara temporärt.

Redan hösten 1979 hade Nicolin inför SAF:s styrelse framhållit att en lockout på 1–2 veckor knappast kunde vara lönsam i det korta perspektivet, men däremot på längre sikt:

Ur såväl arbetsgivar- som löntagarperspektiv gick det mesta snett 1980. Foto: Gnistan, Folket i bild/Kulturfronts arkiv.

Om vi ska värdera en lockout i ljuset av om det lönar sig att tjäna 0,5% i ett avtal är svaret på förhand givet: det lönar sig icke. Om vi emellertid frågar oss om det är rimligt att genomföra en lockout vart 25e år och förutser vilka effekter detta kan få för förhandlingarna under 25 år, blir svaret radikalt annorlunda.³⁵

De fyras gäng

Av väsentlig betydelse för fortsättningen blev att den fackliga sidan var mycket mer splittrad än i gamla dagar då LO och SAF helt dominerade scenen. LO förhandlade endast för arbetarna i privat sektor, men med tiden hade både privattjänstemännen och de offentliganställdas numerär och fackliga styrka vuxit avsevärt. Till skillnad från under den föregående avtalsrörelsen sprack samordningen mellan LO och PTK. Ännu viktigare var att LO- och TCO-facken inom offentlig sektor vuxit sig starka och nu utgjorde ett samlat block – de fyras gäng – som nu för första gången samordnade sig. På den kommunala sidan var det fråga om Kommunal, som passerat Metall som LO:s största förbund, och KTK, Kommunaltjänstemannakartellen i TCO, och inom staten Statsanställdas förbund som tillhörde LO och TCO-S. När SAF i mitten av april gav upp sin noll-linje och det således fanns något substantiellt att förhandla om på förbunds nivå hade det gått tre månader sedan SAF, LO och PTK påbörjade sina diskussioner. Och nu hade de offentliganställda tröttnat på att vänta ytterligare på att LO och SAF skulle slutföra sina förhandlingar. De offentliga arbetsgivarna hade i denna avtalsrörelse utökat sitt samarbete

med SAF och i realiteten vägrat att förhandla ända tills offentligfacken tillgrepp konfliktvapnet. SAF:s utspel om att skära i den offentliga sektorn ökade naturligtvis medlemmarnas stridsvilja. De fyras gäng, som hade varit först ut med sina lönekrav – minst 12 procents löneyft – varslade den 11 april om övertidsblockad och om att ta ut ca 14 000 medlemmar i strejk från den 25 april. De offentliga arbetsgivarna svarade med lockoutvarsel omfattande 12 000 anställda. Nu blev det svårt för LO att gentemot SAF acceptera ett medlingsbud som låg klart under denna nivå. LO återupptog övertidsblockaden och lade nya varsel om punktstrejker. SAF svarade med storlockout. Från den 2 maj var 700 000 lockoutade på SAF-LO-området, nu utsträckt till två veckor, medan 100 000 strejkade inom samma område. PTK deltog inte i konflikten.

Att LO knappast kunde nöja sig med mycket mindre än offentligfacken var man inom SAF mycket medveten om långt tidigare. SAF:s VD Olof Ljunggren avslöjade på ett styrelsemöte i februari att LO och PTK ansåg att om de offentliganställda med TCO-S i spetsen kom med lönekrav om 13-15 procent kunde man tvingas ställa motsvarande krav gentemot SAF.³⁶ Även om LO-facken för offentliganställda ingick i LO:s stora förhandlingsdelegation bedömde Ljunggren det som att »I verkligheten synes LO emellertid ha små möjligheter att påverka utvecklingen.»

Sedan förhandlingarna på regeringens initiativ återupptogs på det statliga området presenterade medlingskommissionerna för den privata respektive offentliga sektorn den 9 maj sina slutbud på 7,5 respektive 6,8 procent. Både LO och offentligfacken svarade ja. Arbetsgivarna inom SAF var splittade. Nicolin ansåg budet helt oantagbart och hotade med att avgå om man svarade ja. I det läget kom regeringen med en allvarlig vädjan till SAF om att anta budet. Därigenom kunde SAF med Nicolin i spetsen rädda ansiktet och avbryta lockouten.

Det mesta gick snett

Ur både ett arbetsgivar- och ett löntagarperspektiv – för att inte tala om regeringen – gick det mesta snett 1980. SAF:s strategi att erbjuda noll kronor i löneökningar och överlåta ansvaret på den borgerliga regeringen hade ingen framgång. Utspellet om nedskärningar av den offentliga sektorn utmanade de offentliganställda som nu för första gången bildade enad front. Och regeringen var inte beredd att justera skatteskalorna på ett sådant sätt att det kunde tillgodose LO:s prioritering av de lågavlönade. TCO-S – den mest militanta organisationen i de fyras gäng – menade att 1980 års skatteomläggningar missgynnade stora medlemsgrupper.³⁷ LO försattes vidare i en närmast omöjlig situation sedan offentligfacken gått ut med sina lönekrav. Till det kom oenighet mellan de politiska blocken och även inom regeringen. Svante Nycander framhåller att »ingen avtalsrörelse har varit så politiskt infekterad som den 1980».³⁸ Allt detta medverkade till att SAF misslyckades med strategin att ersätta reguljära avtalsförhandlingar och sedvanligt medlingsförfarande med statlig politik och trepartsöverenskommelser stat – arbetsgivare – fack för att på så sätt växla ned löneökningstakten. SKF-chefen Lennart Johansson

uttryckte i maj 1980 sin besvikelse över att regeringen inte velat delta i några förhandlingar eller hjälpa arbetsgivarna »att skapa en låglöneprofil baserad på skattepaketet» för att tillmötesgå LO.³⁹ Vid samma tillfälle framhöll SAF-ekonomen Karl-Olof Faxén att LO-medlemmarnas reallöner endast kunde förbättras genom ekonomisk-politiska åtgärder.

De offentliga arbetsgivarnas och SAF:s gemensamma linje att låta de offentliganställda vänta i avvaktan på den privata sektorn slutade med att exportindustrin förlorade sin löneledande roll till den offentliga sektorn. Det var ett nederlag även för LO som på det hela taget hade samma syn på exportindustrins och landets ekonomiska situation som arbetsgivarna. När SAF övergav sin noll-linje och utlöste storlockouten var det redan för sent för arbetsgivarna att återta initiativet. Man riskerade dessutom att förlora de framtida positiva effekter som lockouten kunde medföra då LO med sina ekonomiska resurser bedömdes kunna hålla ut längre än SAF.⁴⁰ I detta avseende var situationen radikalt annorlunda än 1909. Nu gällde det närmast för SAF att befria sig från ansvaret för den kommande uppgörelsen och överlåta det på regeringen, annars kunde man lika väl »förvandla föreningen till en svarsapparat som säger ja till alla inkommande samtal».⁴¹ Nicolin hotade att avgå om majoriteten inte ställde sig bakom en sådan lösning, vilket innebar att säga nej till medlarnas bud och först efter en vädjan från regeringen acceptera det.⁴² Så blev också fallet.

Spelreglerna på arbetsmarknaden

Storkonflikten 1980 kan ses som ett försök från arbetsgivarnas (och regeringens) sida att förändra spelreglerna på den svenska arbetsmarknaden.⁴³ För det första ville SAF ersätta traditionell medling och löneförhandlingar med en kommission som skulle undersöka hur nedskärningar i offentlig sektor skulle kunna skapa utrymme för skattesänkningar och därigenom säkra reallönerna utan att lönekostnaderna steg. När det inte blev av tillsattes medlare som utrustades med mandat att ta utgångspunkt i den samhällsekonomiska situationen. För det tredje övervägde regeringen att genom tvångsingripande avbryta avtalsförhandlingarna och införa en lag om oförändrade löner. Dessa försök att 1980 förändra spelreglerna misslyckades eller förverkligades aldrig, men på sikt väntade förändringar i form av det tidiga 1990-talets stabiliseringsavtal, Industriavtalet 1997 och ett nytt, förstärkt medlingsinstitut.

Även 1909 var ett av arbetsgivarnas viktigaste mål att förändra spelreglerna på den svenska arbetsmarknaden. SAF:s villkor för en uppgörelse var ett huvudavtal med 1899 års danska Septemberforlig som förebild. Ett sådant avtal hade förutsatt någorlunda jämbördiga parter. Verkligheten var en helt annan genom den fackliga sidans totala nederlag i den stora strejken. Först sedan styrkeförhållandena under 1930-talet utjämnats fick Sverige sitt första huvudavtal, 1938 års Saltsjöbadsavtal. Till det bidrog att Sverige nu hade en socialdemokratisk regering. Efter flera decennier av talrika arbetskonflikter blev arbetsfred och ekonomisk tillväxt nu värden som sattes högt av inte bara av regeringen utan också av arbetsmarknadens parter.

Utgången av metallarbetarstrejken 1945 försvagade på ett

avgörande sätt kommunisternas ställning inom fackför-
eningsrörelsen. Det har hävdats att det säkrade arbetsfreden
och den svenska samarbetsmodellen – eller om man så vill
Saltsjöbadsandan – under de närmaste decennierna.⁴⁴

Under 1970-talet utsattes den traditionella svenska arbets-
marknadsmodellen för allvarliga påfrestningar, inte minst
genom oljeprischockerna. Avtalsförhandlingarna blev mer
komplicerade när paret LO-SAF inte dominerade på samma
sätt som tidigare: 1973 bildades PTK och offentligfacken växte
sig starka. Precis som inför storstrejken 1909 och metallstrej-
ken 1945 tilltog missnöjet ute bland medlemmarna, nu i form
av vilda strejker. Den borgerliga regeringen visade sig varken
beredd att tillmötesgå SAF:s krav eller medverka till en lös-
ning som kunde accepteras av LO. Till skillnad från 1909 hade

regeringen bland sina väljare stora fackligt organiserade tjäns-
temannagrupper att ta hänsyn till. Arbetar- och tjänsteman-
nafacken hade olika uppfattningar om hur skatteskalorna
skulle justeras. Det kan förklara varför en borgerlig regering
hade svårt att underlätta avtalsrörelsen genom ett skattepaket
med låglöneprofil. Resultatet blev att staten inte lyckades till-
fredsställa någon i 1980 års avtalsrörelse. Den stora skillnaden
jämfört med 1909 var att regeringen ändå ingrep för att bringa
storkonflikten till ett snabbt slut. De samhälleliga konsekven-
serna hotade att bli så stora att regeringen i praktiken tving-
ade SAF att avslå konflikten. Det hade varit mycket svårt att
fortsätta efter regeringens vädjanden att acceptera det med-
lingsbud som facken redan sagt ja till, särskilt som den all-
männa opinionen riskerade att vändas mot arbetsgivarna.

REFERENSER – STORKONFLIKTEN 1980

- 1 *Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1982–1983*, Stockholm 1983, s. 116.
- 2 Arbetsinställelser 1909. *Arbetsstatistik E:3*, Stockholm 1911, s. 15f.
- 3 Varav 7,4 miljoner enbart på storstrejken och 3,85 miljoner på de med storstrejken sammanhängande lockouterna.
- 4 Arbetsinställelser 1909, s. 42; *Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1982–1983*, s. 116.
- 5 Arbetsmarknadsstriden II. *SOU* 1984:19 Stockholm, s. 35, 175.
- 6 LO hade vid 1909 års ingång 162 000 medlemmar. Med de fristående arbetarfacken medtagna – av dem var Järnvägsmannaförbundet störst – uppgick antalet fackmedlemmar till 213 000. *Sifferuppgifter och grafiska framställningar 1888–1912*, Stockholm 1915; Sigfrid Hansson, *Minnesskrift Landsorganisationens första kvartssekel 1898–1923* Stockholm 1923, s. 160f. Ungefär var fjärde fackmedlem strejkade eller var lockoutad under 1980 års storkonflikt.
- 7 Bernt Schiller, *Storstrejken 1909*, Göteborg 1967, s. 128.
- 8 Schiller 1967, s. 62f, 134f, 204–206.
- 9 Pär-Erik Back, *Svenska Metallindustriarbetareförbundets historia 1940–1956*, Stockholm 1977, s. 234f.
- 10 Jörgen Westerståhl, *Svensk fackföreningsrörelse*, Stockholm 1945, s. 144; Back 1977, s. 217–277, 326–334.
- 11 Westerståhl 1945, s. 147–150.
- 12 Back 1977, s. 264, 268.
- 13 Bernt Schiller, ”Storstrejken 1909 och storkonflikten 1980 – en jämförelse” Anders Broström (red.), *Storkonflikten 1980*, Stockholm 1981, s. 252; Schiller 1967, s. 256–260.
- 14 Schiller 1967, s. 243.
- 15 Schiller 1967, s. 247; Schiller 1981, s. 253.
- 16 Schiller 1967, s. 255f, 260.
- 17 Schiller 1967, s. 260.
- 18 Nils Elvander, *Den svenska modellen*, Stockholm 1988, s. 49.
- 19 SAF:s styrelseprotokoll 17/5 1979, Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) / Svenskt Näringsliv (SN), Centrum för Näringslivshistoria (CfN).
- 20 *Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1982–1983*, s. 116.
- 21 *Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1984*, Stockholm 1984, s. 214.
- 22 *Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1984*, s. 253.
- 23 Hans De Geer, *Arbetsgivarna: SAF i tio decennier*. Stockholm 1992, s. 142; Hans De Geer, *I västervind och högervåg: SAF under 1970-talet*. Stockholm 1989, s. 350f.
- 24 Sture Eskilsson, *Från folkhem till nytt klassambälle*, Rimbo 2005, s. 241.

- 25 SAF:s styrelseprotokoll 14/11 1980, SAF, CfN; SAF:s förbundsstyrelsekonferens 10–11/11 1980, SAF, CfN.
- 26 SAF:s styrelseprotokoll 24/4 1980, SAF, CfN.
- 27 De Geer 1989, s. 236.
- 28 Elvander 1988, s. 288.
- 29 De Geer 1989, s. 251–253.
- 30 SAF:s stora förhandlingsdelegation 5/12 1979, SAF, CfN.
- 31 SAF:s stora förhandlingsdelegation 9/1 1980, SAF, CfN.
- 32 SAF:s förbundsstyrelsekonferens 15/10 1979, SAF, CfN.
- 33 SAF:s stora förhandlingsdelegation 26/2 1980, SAF, CfN.
- 34 Referat av lunchsamtal 19/2 1980 mellan SAF:s förhandlingschef Lars-Gunnar Albåge och LO:s avtalssekreterare Harry Fjällström, SAF, CfN.
- 35 SAF:s styrelseprotokoll 20/9 1979, SAF, CfN.
- 36 SAF:s styrelseprotokoll 21/2 1980.
- 37 Hans Hellers, »Konflikten – en strid om de offentliganställdas förhandlingsrätt», i Anders Broström (red.) 1981, s. 96.
- 38 Svante Nycander, *Makten över arbetsmarknaden*, Stockholm 2002, s. 191.
- 39 SAF:s stora förhandlingsdelegation 8/5 1980, SAF, CfN.
- 40 SAF:s stora förhandlingsdelegation 8/5 1980.
- 41 SAF:s stora förhandlingsdelegation 9/5 1980.
- 42 SAF:s stora förhandlingsdelegation 11/5 1980.
- 43 Torgeir Aarvaag Stokke, *Lønnsforhandlinger og konfliktløsning*, Oslo 1998, s. 491–495.
- 44 Back 1977, s. 333f; Nycander 2002, s. 112–115.

ANDERS KJELLBERG

är sociolog verksam vid Lunds universitet. Han har sedan 1980-talet publicerat en mängd arbeten om facklig organisering och partsrelationer ur ett historiskt och internationellt perspektiv. Han tilldelades 1998 Rudolf Meidner-priset för forskning i fackföreningsrörelsens historia.

ABSTRACT

The Great Conflict of 1980 and other major labour conflicts in Sweden

Depending on how they are measured, either the great conflict of 1980, the general strike of 1909 or the 1945 metalworkers' strike could lay claim to be the largest labour conflict in Sweden. The 1909 LO strike and the 1980 SAF lockout both aimed at pressing the government to act, but failed. The SAF 1980 proposals for a wage freeze and a downsized public sector were conspicuous components of a strategy to change the rules of collective bargaining. After the 1980 failure, SAF adopted decentralized wage formation as a means to radically gear down wage increases.